

A VALDENSEK „DICSŐSÉGES HAZATÉRÉSÉNEK” TÖRTÉNETE

BOZA KRISTÓF

A történelem az élet tanítómestere – írja találóan Cicero,¹ hiszen nagy meghatározottsággal bír egy nemzet, közösség, család története, történelme a jelenre és a jövőre tekintve; ebből kaphat választ arra, hogy miért tart ott, ahol tart, vizsgáljuk azt területi, gazdasági, kulturális vagy akár erkölcsi szempontból. A jövőre nézve pedig irányt mutat, hiszen sokat lehet okulni a múltban történetekből, így egyes helyzetek megoldásához már adva van egy kulcs.

Jelen tanulmányban a valdensek több mint nyolcszáz éves történelmének egy kicsi, de rendkívül izgalmas és nagy hatású részét tárgyaljuk. Sajnos hazánkban és ezen belül egyházunkban jórészt ismeretlenség övezi ezt a bátor, derék népet, akik hitükért annyi vért hullajtottak, pedig Európa-, és Amerika-szerte nagy tiszteletben és megbecsülésben van részük; bizonyítja ezt az élénk kulturális és tudományos kapcsolatuk. „Isten sokszor nagy dolgokat visz véghez kicsi eszközökkel, csak serényeknek kell lennünk a cselekvésben.” – írta Arnaud, a valdensek ezredese. E mondat igazságának valósága inspirálta az előadást, hiszen látni fogjuk, hogy Isten mennyi csodát vitt véghez a valdensek küldetésében, de ehhez mind kellett az a szilárd hit és az ebből fakadó cselekedetek, amit ez a buzgó kis nép tett annak érdekében, hogy egzisztenciális küzdelmében fennmaradhasson.

Háromszázhusz évvel ezelőtt nagy események játszódtak le egy maroknyi közösség életében: a valdensek - vagyis a Savoyai Hercegség nyugati határszélein honos reformátusok - elhatározták, hogy szembeszállva II. Viktor Amadé és a Napkirály akaratával, megszöknek a svájci száműzetésükből és ismét birtokukba veszik őseik földjét.

A XVII. század második felében egész Európa-szerte agresszívabbá vált az ellenreformáció. Csehországból szinte teljesen kiirtották a protestánsokat, Magyarországra ráköszöntött a „véres ellenreformáció” korszaka, Franciaországban

¹ Marcus Tullius Cicero: *De Oratore ad Quintum fratrem*, 2. könyv (IX. 36)

pedig XIV. Lajos 1685. május 7-én betiltja a „hegyeken túl” a református valást,² majd október 18-án kiadja korlátolt rendeletét, melyben visszavonta az 1598-as nantes-i ediktumot. Emiatt tömegesen végzik ki a hugenottákat és hagyják el franciahont (noha akadályozzák őket). Ekkor kétezer Franciaországban élő valdens is otthagyja lakhelyét és menekül Svájcba, ill. németföldre – és természetesen a valdens-völgyek Piemonthoz tartozó részeibe.³

Azonban a Napkirály nem nyugodott: nyomás alá helyezte a fiatal II. Viktor Amadét, hogy irtsa ki a valdenseket a hercegségből.⁴ A herceg (aki mellesleg XIV. Lajos unokahúgának, Orléans-i Annának volt a férje) csak addig tudott ellenállni a francia király követelésének, amíg meg nem fenyegette egy francia offenzívával egy ultimátumban, ami - az erőviszonyokat ismerve - a Pinerolótól nyugat-délnyugatra eső területek elvesztését jelentette volna. Így 1686. január 31-én kiadja ő is azt a rendeletet, miszerint be kell szüntetni minden református isztentiszleti formát, le kell rombolni a református templomokat, a tanítók és lelképásztorok pedig, ha nem térnek át, akkor tizenöt napon belül el kell hagyniuk az államot, valamint az újszülötteket katolikusnak kell megkeresztelni. Erre XI. Ince pápa jókívánságokat és pénzt küldött a római savoyai követnek.⁵

Természetesen a valdensek tiltakoztak, de a küldöttségüket nem is fogadták Torinóban, csak Svájc próbált hatni a hercegre, de eredménytelenül (Hollandia éppen háborúban állt a franciákkal, Angliában pedig II. Jakab reakciós politikája folyt, így az ő segítségükre nem számíthattak). Közben a valdensek pánikba estek, és gyűléseiken próbáltak megoldást keresni, de két pártra szakadtak: a nagyobb rész (San Martino-völgyiek, Perosa-völgyiek, Prarostino, Roccapiatta, Villar Pellice, Rorá, Torre egy része) az emigráció mellett volt, míg a kisebbség (Angrogna, San Giovanni, Bobbio, Torre másik része) Enrico Arnaud lelkész vezetésével az ellenállás mellett döntött. A herceg sem iparkodott különösebben fegyverrel menni az alattvalói ellen, akik eddig nem mozdultak a völgyekből, ezért április 9-én kiadott egy újabb rendeletet, ami megerősítette a januárit és katonai akciót helyezett kilátásba, ami teljes kitelepítést vont volna maga után. A valdensek mégis maradtak és április 21-én megünnepelték a húsvétot, miközben már a haditerv elkészült a völgség megszállására.⁶

² Ebben az időben Franciaország megszállás alatt tartotta Savoya északnyugati felének egy kis részét, ahol úgyszintén éltek valdensek is. E. Gresch: *A hugenották története, hite, hatása*, Bp., 2008, 46. A szerző bőséges szakirodalmat közöl a fontainbleau-i hatályon kívül helyező ediktummal és annak következményeivel kapcsolatban.

³ Comba: *Storia dei valdesi*, Torre Pellice, 1935, 194-196.

⁴ A Savoyai Hercegség erősen függött a Francia Királyságtól.

⁵ Augusto Armad Hugon: *Storia dei valdesi Vol.2*, Torino, 1989, 120-121.

⁶ Hugon 1989, 126-127.

Április 23-án azonban megtámadták a valdenseket. A hercegi csapatokat Savoya Gábor, a herceg unokaöccse és Parella márki vezette, akiknek segítettek a franciák Catinat tábornok vezetésével. A piemonti sereg nyolc ezredből, húsz század testőrből állt, mintegy 4500 katonát kiteve, ezt ismeretlen számú önkéntes kiegészítette. A francia expedíciók pedig tizenegy ezredből álltak (lovasok, gyalogság, tüzérség – mintegy 4000 ember),⁷ míg a valdensek csak 2500 embert tudtak felfegyverezni. A hercegi csapatok a Luserna-völgy felől támadtak, míg a franciák a Perosa-völgy felől. San Germanónál azonban visszavetették őket a valdensek, olyannyira, hogy a Catinat legényei a futásban találtak menedéket. A veszteségeikről nincs hír, de öt ezred futott meg, míg a valdensek közül kettő (!) ember sebesült meg.⁸ Arnaud csapatai barikádokat emeltek, amik csak arra voltak elegendőek, hogy az ellenséget feltartóztassák. Viszont mindegyik frontot ő sem tudta összetartani, így a kisebb csapatok sorra megadták magukat a következő napokon. Arnaud-éknak sikerült észak irányában Svájcba szökniük. A franciák kegyetlen vérfürdőt rendeztek, de másnap összeszedték a túlélőket és Savoya Gábor táborába hajtották őket. A piemonti csapatok előtt is letették a fegyvert, és hiába kaptak kegyelmet, sokat közülük megkínóztak és megöltek a felbőszült katonák. Mintegy 2000 halottja volt a háborúnak, kb. 8500 valdenst börtönöztek be; és az áttértek, elmenekültek, illetve a jezsuiták számára elrabolt gyerekek száma meghaladja a háromezret.⁹ Május 2-án még biztatja Orléans-i Anna Catinat-t, hogy tisztítsa meg a vidéket ezektől az ocsmányoktól, majd egy hétre rá válaszában Catinat megnyugtatja: „Ez a terület teljesen kietlen. Nem maradt se ember, se állat...”¹⁰ 1687. esztendő végéig 7732 új telepés érkezik.¹¹

Az a kevés ember, aki mégis el tudott rejtőzni, szabadcsapatokat alakított és gerillaakciókat hajtott végre az újonnan betelepülni szándékozók, illetve a savoyai csapatokon. Ez a kb. 130 férfi már nem hitt az ígéreteknek, addig küzdöttek, míg maga a herceg látta be: nem éri meg a fáradságot és a pénzt, hogy ezeket az embereket elfogja. Hőstetteik és állhatatosságuk miatt méltán érdemelték ki a „legyőzhetetlenek” nevet.

Még szeptemberben svájci küldöttek felkeresték a herceget, hogy engedje szabadon a börtönben sínylődő valdenseket, majd október 17-én Luzernben tető alá hozták a megállapodást. Mégis, csak januárban nyíltak meg a börtönkapuk.

⁷ Ernesto Comba hét-hét piemonti és francia ezredről beszél, én Hugon adatait pontosabbnak találom – ezrendként 300-400 ember. Hugon: *i. m.*, 129.

⁸ Ezt maga Enrico Arnaud állítja *Valdensek dicsőséges visszatérésének története...* kezdetű munkájában Bp., 1933, 7. Talán az idős Arnaud-ban megszépültek az emlékek.

⁹ Augusto Armad Hugon: *Storia dei valdesi Vol.2*, Torino, 1989, 139.

¹⁰ Comba 1935, 201.

¹¹ Hugon 1989, 154.

Ekkora már csak 3841 fogoly élt és ezeket a legyengült embereket télvíz idején eresztették szabadon kisebb csoportokban (svájci közbenjárásra elállt attól a szándékától a herceg, hogy a tizenkét éven aluliak neveltetését, elszakítva őket szüleiktől, jezsuitákra bízsa). Akik nem adták fel a hitüket és az emigrációt választották, 2715-en voltak. Nekik a legnagyobb zimankóban kellett elérniük Svájcot, miközben néhol a felheccelt lakosság rájuk támadt. A kéthetes út sok áldozatot szedett: mindössze 2492 valdens érkezett Genfbe március 10-ig, melyek közül a kórházakban az első három hónap alatt 52 ember halt meg. Az újonnan érkezőkkel együtt Genfben 3381 valdens menekült volt.¹² Több forrás is említi, hogy a helvétek egymással versengtek, hogy ki fogadjon be több valdenst, némelyik a kezében vitt a határtól a városig egy-egy emberroncsot. Ritka példája volt ez a keresztyéni emberszeretetnek; és ne feledjük, hogy ebben az időben több ezer hugenotta menekült is Genfben tartózkodott. A főleg földművelésből élő valdensek számára világos volt, hogy Svájc ideiglenes tartózkodási hely, melynek lakosai főleg iparosokból álltak, így egy részük Pfalzba, Brandenburgba, Hollandiából Dél-Afrikába vagy Angliából Észak-Amerikába távozott.

A száműzött valdensek mégsem tudták elfeledni őseik földjét. Már a következő év elején elkezdtek szervezkedni és ebben az ügyben fölkerestek több hatalmasságot is. Az Orániai herceg támogatásáról biztosította a valdens küldöttest, és már, mint Anglia királya, háborút is indított a franciák ellen. Az Orléans-i herceg seregei mindeközben betörték Pfalzba, így az ott letelepedtek ismét Svájcba menekültek. A francia csapatoknak tehát más bokros teendői akadtak, mintsem hogy a valdens nép hazatérését megakadályozzák. Eddig kétszer próbáltak már összegyülekezve visszatérni, de a svájci hatóságok mindezt megghiúsították. Savoya mégis lejáratozó kampányba kezdett Bern ellen, hogy segítik a valdensek repatriálási szándékait a szerződésben foglaltak ellenére. Erődemonstrációként két ezredet küldtek a határra. Ez a svájciaknak igen rosszul esett, hisz mindig pontosan tartották a szavukat. Ezért a valdenseket a berni kantonokból kiutasították a következő év tavaszán és ekkor történtek a kivándorlások, majd a francia támadás következtében a visszavándorlások. Mindez a sok szerencsétlen körülmény igen elszánttá tette a valdenseket a hazatérésre és karizmatikus vezetőjük, Enrico Arnaud lelkész pedig látva a nemzetközi helyzetet, belefogott egy újabb szervezkedésbe, de sokkal körültekintőbben, sokkal nagyobb titokban.¹³ A rendkívül energikus Arnaud a száműzetésük három éve alatt beutazta Svájcot, többször volt Hollandiában, Württembergben is járt. Szerzett pénzt és erkölcsi támogatást, miközben társaival „hálózatot” épített ki a valdensek között az expedíció mihamarabbi lebonyolítására.

¹² Hugon 1989, 159.

¹³ A próbálkozásokról Arnaud 1933, 15-28.

1689 augusztusára kedvező volt a nemzetközi helyzet: Anglia is bekapcsolódott a franciák elleni harcba, II. Viktor Amadénak pedig Piemont déli részén akadt dolga.

Arnaud elérkezettnek látta az időt a visszatérésre. Gergely-naptár szerint¹⁴ 1689. augusztus 26-27.¹⁵ éjjelen indultak útnak Prangins nevű helységről, mely a Genfi-tó északnyugati részén található (Genfben börtöt tartottak, nem voltak annyira éberek). A terület erdős volt, tehát könnyen el lehetett rejtőzni. Olyan nagy titokban sikerült a gyülekezés, hogy senki a környéken nem tudott arról, hogy mi készül. Így egy kíváncsiskodó svájci is a valdensek közé keveredett, aki ily módon tudta értesíteni Genfben a francia hatóságokat (Lyonból küldtek dragozósokat a valdensek ellen). Mivel túl sokan voltak a gyülekezők, nem tudtak átkelni egyszerre a kis csónakokon, hanem két hullámban kellett áthajózni a szemben található Nernier faluba. A második hullám nem volt sikeres, mert szétszéledtek a csónakosok és csak három csónakkal tudtak ismét jönni. Így a parton maradt mintegy kétszáz embert és a Württembergből érkezőket is elfogták. Mégis 972 ember vághatott neki a küldetésnek, melyet húsz századra osztottak. Ebből hat század hugenotta volt, a többi valdens. A katonák egy részének volt felszerelésük (szürke posztóból ruha, könnyű mellvért, kard, pisztoly, szakállas puska bajonettel, töltények és tíznapos eleség, ez mintegy 40-50 kg; valamint a hegyes sisakjuk narancssárga szalaggal, a tiszték egyenruháján arany vagy ezüst sújtás és tollas kalap)¹⁶ de nem ez volt a hivatása egyiküknek sem, néhányan a „legyőzhetetlenek” közül azonban bírtak harci tapasztalattal.

Imádság után a csapat elindult, igaz a környéket riadóztatták, de sehol nem bántották őket. Ezt a tényt nyilván elősegítette az is, hogy túszoikat szedtek a környékbeli lakosságból és nemesekből. Sajnos a valdensek egyik lelkészét még túszedés előtt elfogták, amikor vezetőért ment és a békekötésig nem engedték szabadon.¹⁷ Az első napon 50 km-t tettek meg Carmand faluig, mintegy 800 m szintet megtéve.¹⁸ Az este szitálni kezdett az eső, ami később csak fokozódott, és nem állt el az expedíció ideje alatt.

A második napon már éjszaka továbbindultak és a fegyverben levő Cluses városba értek reggel hatig. Ismét a túszoik ügybuzgalmának volt köszönhető, hogy

¹⁴ A protestáns svájci kantonok csak 1700. március 1-jén vették át ezt az időszámítási módot.

¹⁵ Ernesto Comba 25-26-i éjszakát jelöli meg indulásul, a többi forrás egységesen egy nappal későbbre teszi az indulást.

¹⁶ Comba 1935, 212.

¹⁷ Arnaud 1933, 33. skk.

¹⁸ A visszatérés napjainak leghitelesebb krónikása maga Arnaud, az ő naplójának alapján ismeretemet és elemzem én is a történeteket. A távokat és szinteket Riccardo Carnovalini, Roberta Ferraris: *Il Glorioso Rimpatrio* című könyvében közölt térképekről számoltam ki. A megtett szint közlésével a vállalkozás külön nehézségét emelem ki.

nem történt fegyveres konfliktus sem Cluses-ban, sem Sallanches-ban. Próbáltak üzeni a túsok erősítésért, de ezt a valdensek mindig megakadályozták. Ismét kb. 50 km-t meneteltek 840 m szintben és habár vizesek voltak, mégis hálát adtak az esőért, hogy emiatt nem tudták őket üldözni a megáradt l'Avre folyó szűk völgyében.

Miután a következő nap elhagyták Megéve városát Plan Jovet-nél táboroztak le, ahol, hogy tudjanak tüzet rakni, a kunyhók tetejét leszedték, de így verte őket az eső. A túsok csodálkoztak, hogy az éhes csapat, hogy-hogy nem fosztja ki a pásztorkunyhókat. Ezen a napon a természet volt a legnehezebb ellenfél: 1245 méter mentek szintben¹⁹ a 25 km-en.

A negyedik nap azonban nem indult valami jól, az egyik kapitányt megsebesítette egy puska, egy másiknak pedig az idegei felmondták a szolgálatot és megszökött egy lóval. Reggel térdig érő hóban és szakadó esőben kellett megmászniuk a 2329 m magas Col du Bonhomme-ot, aminek az erődítéseiben senkit sem találtak. Még egy éve építették annak hírére, hogy a valdensek szerettek volna visszatérni. Ezekből a sáncokból és kis „bunkerokból” harminc ember szét tudta volna őket szórni. Ezután a megáradt l'Isére folyó völgyébe ereszkedtek le, de a dombtetőkön dolgozó parasztok nem bántották őket, ehelyett fegyverbe állították a környékbelieket. Isére-völgy grófia közbenjárására azonban nem lett összetűzés. Az éjszakát Séez városka mellett töltötték, ahol, noha fegyverben állt a város, a valdensek vettek annak polgáraitól élelmiszert. Ismét 25 km-t tettek meg a Col du Bonhomme megmászásával még 500 m szintet.

31-én már napkelte előtt úton voltak hőseink, akik elől az Isére-völgyben mindenki elszaladt. Miután elhagyták Sainte-Foy-Tarentasie várost (ahol szívesen fogadták őket – a vidékre jellemző még ma is)²⁰ sokuk megkönnyebbülésére végre kiértek a völgyből. Este az elhagyott házakból ennivalót szedtek és tüzet gyűjtöttek, a tiszteket le Lavachet falu ura látta vendégül és Arnaudnak ez a kis étel és a három óra alvás nagyon jól esett, hisz egy hete, hogy mindezekben szinte semmi része nem volt. 27 km és 1460 m szint volt ezen a napon mögöttük.

Szeptember 1-jén nekivágtak a 2764 m magas Col de l'Iseran hegynek. Az egyik tús megpróbált elszökni, miután tönkretette a puskát, amit cipelnie kellett, de egy pisztolylövés leterítette. A nehéz hegyi úton csak marhákkal és pásztorokkal találkoztak, akik segítették őket tanácsokkal és élelmiszerral. Mikor Bessans-ba értek, ahol igen elvetemült népség lakott, megfenyegették a valdenseket. Erre a plébánosukat és hat nagyszájú parasztot megkötözve a túsokhoz csaptak és

¹⁹ A hallgatók bizonyára tudják, hogy pár emelet megmászásával is alig teszünk meg szintben 10 méter, mégis mennyire fárasztó, hát még ennek a százszorosa málhával, nem is beszélve a terep veszélyeiről.

²⁰ R. Carnovalini és R. Ferraris: *Il Glorioso Rimpatrio*, Milano, 2007, 101.

néhány ökröt is elhajtottak. Átkeltek a városka után a l'Arc folyón és a 30 km-es hegyi út után (970 m szinttel) tábort vertek egy elhagyott falucskában, ahol egész éjjel verte őket az eső.

Pénteki napon Lanslevillardot elhagyva a 2081 m magas Col du Mont Cenis-t, eszükbe jutott egy közeli postaállomás, ahonnan könnyen szétkürtölhetik a valdensek érkezését, ezért elhozták onnan a lovakat. Valamint egy málhás öszvért is elhoztak, ami Ranuzzi bíboros holmijait tartalmazta. A hajcsárok visszakövetelték a bíboros tulajdonát, amit a valdensek, hogy jó hírnevük ne csorbuljon, vissza is adtak. A bíboros, aki Rómába sietett, hogy a konkláv végül megválassza VIII. Sándort, teljesen kétségbeesett. Valószínűleg az emlékiratait féltette, amiben nyilván kompromittáló dolgok lehettek a személyére nézve, pedig nem olvasott bele senki valdens. A Col du Petit Mont Cenis (2183 m) megmászsása hátra volt, amit rettenetes nehézséggel tudtak csak leküzdeni. Azonban itt eltévedtek, vagy a köd miatt, vagy pedig a vezetők rosszakarata miatt, úgyhogy valami szakadékon keresztül jutottak a Jallion völgyébe, ahol szétszóródva éjszakáztak az erdőben. Csak egy kis csapat talált száraz fát, ahol meg tudott melegedni. Ezen a kemény napon kb. 25 km-t tettek meg 1120 m szinttel.

Másnap a csapat ismét összeverődött és Susa városa fölött terveztek átmenni, amit viszont az exilles-i francia helyőrség megakadályozott. Az elővédet elszáncolva fogadták és a tárgyalni szándékozó követeket letartóztatták és a többi pedig szétszórták kartács,- és gránáttűzzel. A visszavonulók a közeli hegyeken kerestek menedéket, majd délnyugat fele mentek tovább. Salbertrand község fahídjánál kellett kierőszakolni az áttörést, mert könnyen két tűz közé kerülhetek volna. Erre néhányan az elővédből elkezdték kiabálni: „Mienk a híd!”, mire hatalmas rohamban megindultak a valdensek, a franciák pedig teljesen megzavarodtak. Annyira nagy volt a kavarodás a sötétségben, hogy francia katonák keveredtek a támadók közé, akikre, ha rákérdeztek, nem tudták jól kimondani a jelszót: „Angrogna” helyett „Grogna” mondtak és így kiderítették, hogy ki az ellenség és ki nem.²¹ A valdensek húsz embert veszítettek (felét saját puska-tűz ölte meg), míg a franciák kb. hatszázat. Fogságba esett ezen a napon negyven ember,²² de még az éjjel is folytatták a menetelést (miután kifosztották és tönkretették a francia állásokat), tartva az erősítéstől felmásztak 2179 m magas a Monte Scie-re. Az „igen emlékezetes napon” 22 km és 1281 m szint állt mögöttük. Egyébként olcsóbban megúszhatták volna a franciák az összetűzést (a csata

²¹ A valdensek egyik völgye volt a jelszó, de a francia katonák ezt nem tudván a „grogner” (röfögni) igéből vélték kihallani. Comba 1935, 215.

²² Carnovalini és Ferraris 2007, 136. Aki piemonti fogságba esett, az a következő év tavaszán szabadult, akiket viszont a franciák kaptak el, azokat csak a halál váltotta ki a gályarabságukból, egy-két kivételtől eltekintve.

nagyot rombolt a franciák katonai moráljában, míg a valdensekét ezzel szemben növelte), ha lebontották volna az egyszerű fahidat, így szét is lehetett volna szórni könnyen a valdenseket.

Mivel egész éjszaka másztak, az utóvédnek, mint seprűnek akadt bőven dolga, hogy a lemaradozókat és alvókat felköltse, de sajnos így is a sötétben eltévedt nyolcvan ember, akiket elkaptak a franciák. Noha szeptember 4-én vasárnap volt, mégsem tartottak miséket a környező falvakban, mert a valdensek érkezésének hírére elmenekültek a papok. Számos helyen szíves fogadtatásban részesültek a lakosok részéről, hisz sokan korábbi hittestvéreiket üdvözölhették. Csak négy-öt órát meneteltek ezen a napon (10-12 km 1600 m szinttel) és a Colle del Pis alatt táboroztak le.

Másnap az eső miatt későn indultak útnak és elfoglalták az ott tanyázó savoyai katonák elől a hegyet, de a köd miatt nem került ütközetre sor, a katonák eliszkoltak. Igaz, hat gárdistát így is elfogtak és meg is öltek. 600 juhot zsákmányoltak, amit váltságdíj fejében ki is váltottak később, de nem sokat tudtak haladni az eső miatt. Balziglia falutól nem messze táboroztak le, és próbáltak szárítkozni egy elhagyott kunyhónál.

Szeptember 6-án megszökött húsz ember, amit nem nagyon értettek, hiszen gyakorlatilag elérték pátriájuk határát. Ezen a napon elfogtak egy 46 katonából álló milíciát, akik tévedésből a sajátjaiknak nézték a valdenseket. Haditörvényszéket ültek, majd kettesével a balzigliai hídon kivégezték őket. Az éjszakát a 6 km-re levő üres Massello faluban töltötték.

Talán a mai szemmel nézve kegyetlennek tűnik a valdensek eljárása a foglyokkal kapcsolatban, de nem a vérszomj hajtotta őket az ellenség kivégzésekor. Ugyanis nem volt börtönük és sokszor elég élelmük sem, sokuknak kellett volna vigyázni rájuk, és ha bárkit is elengednek, akkor elmondják a menetírányukat, a számukat, az erőnlétüket, tehát nem kockáztathattak. Ennek néhány (ellenséges) civil is áldozatul esik a későbbiekben.

Szeptember 7-én a gerilla-hadviselésnek megfelelően két csapatra oszlottak Pralinál és az egyik csapat a hegygerincen, míg a másik a völgyben haladt délnek. A hegyi csapat így belátta a vidéket és könnyen tudta figyelmeztetni a társaikat a völgyben. Jelen esetben észrevettek egy ellenséges egységet a közeli Perreroóban, mire egyesültek, és felgyújtották Rodoretót. Az onnan alig 5 km-re levő Ghigo falu katolikus templomát visszaalakították reformátussá (a református lelkész még 1686-ban akasztották föl) és Arnaud a 129. Zsoltár versei alapján hirdette az ígét.

Másnap ima után elhatározták, hogy a Luserna-völgybe hatolnak. Útjuk során elfogtak egy őrmestert, akinek meghagyták az életét, cserébe bizonyos

információkért. Megtudták, hogy a Colle Giulianon túl már három hete állomásozik kétszáz nizzai gárdista. A valdensek három csoportra oszlottak: kető a völgy két oldalán a hegyen haladt, míg a legnagyobb adta az irányt a völgyben. Az egyik csapat, amikor pihenni akart, észrevették őket, így fáradtan kellett felrohanni a 2450 méteres hágóhoz, hogy ott elfoglalhassák állásaikat. Még így is megelőzték a katonákat és rájuk tudtak támadni. Hamar megverték őket és nagy zsákmányra tettek szert, de ez egy derék valdens életébe került. A futók úgy elrohantak, hogy nem is értesítették a környéken levő bajtársaikat a valdensek támadásáról. A Colle Giuliano elfoglalása után még elfogtak 31 menekültöt, akiket agyonlőttek, három lovat, melyek közül az egyik a parancsnokuké volt. Az éjszákát Aiguille falucskában töltötték. Az őrmester az éjszaka folyamán megszökött.

A következő két napban az ellenséget üldözték és kutatták, az végül tartva a valdensektől (akik két csapatban működtek továbbra is), feladták Bobbio Pellicét.

Szeptember 11-e vasárnapra esett és ezen a napon Montoux (Arnaud mellett a másik lelkész) hirdette az ígét Lukács ev. 16:16 alapján: A törvény és a próféták Keresztelő Jánosig valának: az időtől fogva az Istennek országa hirdettetik, és mindenki erőszakkal tör abba.

A prédikáció után együtt maradt a csapat és megfogalmazták a híres Sibaudi esküt,²³ melyre felemelt kézzel esküdtek meg. Az eskü szövege így szól, melyet Arnaud olvasott fel:

Isten felséges kegyelme szerencsésen visszavezetett bennünket atyáink örökségébe, hogy szent vallásunk istentiszteletét helyreállítsuk, hogy folytassuk és befejezzük azt a nagy munkát, melyben a Seregek hatalmas Istene eddig kegyelmeesen megsegített.

Mi lelkészek, kapitányok és tisztek esküszünk és ígérjük az élő Isten előtt és lelkünk üdvösségére, hogy megőrizzük magunk között a rendet és egyetértést, nem szakadunk el egymástól és nem törjük meg az egyességet, amíg Isten életben tart bennünket, s ha csak hárman vagy négyen maradnánk is, nem alkudoznánk és nem tárgyalnánk sem a francia, sem a piemonti ellenségeinkkel teljes haditanácsunk részvétele nélkül. A hadizsákmányt, melyet eddig nyertünk és ezután nyerünk, közössé tesszük, hogy népünk szükségére fordítottassék vagy rendkívüli alkalmak esetén használtassék fel.

Mi katonák, pedig Isten színe előtt ígérjük és esküvel fogadjuk, hogy minden tisztünk parancsát teljesítjük szívünk teljes hűségével az utolsó csepp vérünkig. Kezükbe adjuk a foglyokat és a zsákmányt, hogy bánjanak velük úgy, ahogy jónak látják.

²³ Sibaud egy Bobbio Pellice melletti magaslat.

Ami a szabályzatot illeti, halálbüntetés terhe mellett tilos a tiszteknek és a katonáknak ütközet közben és után a halottakat, sebesülteket és foglyokat megmotozni, kivéve azok, akik erre parancsot kapnak. A tisztek ügyeljenek arra, hogy a katonák tartsák rendben a fegyvereiket, lőszerüket és főleg arra, hogy nagyon szigorúan büntessék meg azokat, akik Isten szent nevét hiába felveszik és káromolják.

Az egység, mely vállalkozásunknak a lelke, hogy szilárd legyen mindig, a tisztek hűséget esküsznek a katonáknak, a katonák pedig a tiszteknek. Végül mindnyájan megfogadjuk Jézus Krisztusnak, a mi Urunknak és Megváltónknak, hogy amennyire tőlünk telik, kiszabadítjuk a többi testvéreinket a kegyetlen Babilonból, aztán velük együtt visszaállítjuk és halálunkig fenntartjuk az Ő uralmát.

*A jelen szabályzatot hűségesen követjük egész életünkben.*²⁴

A következő napokban benyomultak a gerilla hadviselésnek megfelelően három csapatra oszolván a Luserna-völgybe és még Villar Pellicét is elfoglalták, de azt később kénytelenek voltak feladni. Egy másik csapat az Angrogna-völgyet szállta meg. Sajnos Montoux lelkészt fogságba ejtették a következő napokban, úgyhogy Arnaud maradt az egyetlen lelki vezető. Tehát a hadászati feladatokon túl igyekezett ellátni a csapatok lelki szükségleteit. Vasárnap kétszer és csütörtökönként egyszer hirdetett igét, hol az angrognaiaknak, hol pedig a San Martino-völgyben levőknek. Balziglia falunál rendezték be az erődjüket és a tél beálltaig portyáztak a környéken, a legtöbb helyről a lakosság elmenekült, de sok hitehagyott támogatta hőseinket információval, élelmiszerrel.²⁵

A tél korán beállt, mely segítette a portyázásokat, hiszen nehéz volt így elkapni őket, de keservessé is tette a mindennapokat, hisz hamar lerongyolódtak és fáztak. Sikerült többször is juhnyáját elhajtaniuk, tehát volt húsuk a télre, valamint a sirokkó februárban megolvasztotta a havat és az alatta levő learatatlan búza és árpa most begyűjtésre került, örölni pedig tudtak.²⁶

A herceg is közben gondolkodóba esett és tudván, hogy a háborúskodás sok katonáját lefoglalja, valamint a francia csapatok eltartása is őt terheli, ezért útlevelét ajánlott Svájcba a valdenseknek, akik ezt természetesen nem fogadták el.²⁷ Tavasszal a pfalzi örökösödési háború nagyhírű tábornokát Catinat-t nevezték ki a francia és a piemonti csapatok vezetőjéül, hogy tegyen pontot az eretnekek elleni harc végére.

²⁴ Carnovalini és Ferraris 2007, 165. (olaszul), Hugon 1989, 154. (franciául) G. Tourn: *The Waldensians*, Torino, 1980, 151. (angolul)

²⁵ Arnaud 1933, 71skk.

²⁶ Hugon 1989, 188.

²⁷ Arnaud 1933, 116-122.

Balzigliában tehát erősséget hoztak maguknak létre a valdensesk, mely több erődövből állott és vissza lehetett vonulni, ha kiszorították volna őket az egyikből. Balziglia „egy hegyhát tövéhez közel fekszik, ez a hegyhát még két hegy között terül el; az egyik a Ghinivert, mely az Alpok között a legmagasabb, a másik meg Prigelato felől a Colle de Pis, ami szintén elég magas. Így a hegyhát mellett két kis völgy van, melyeken át a magaslat alig közelíthető meg. Az egész Balziglia meredek lejtőként emelkedik e két nagy hegy között, tele van hegyes sziklával, megannyi vár és azonfelül a valdensesk a legmagasabb ormot meg is erősítették.” – írja egy francia tiszt.²⁸

Az ostromhoz 4000 ember kezdett hozzá, melyet 1400 utász, málhás, kísé-
rő, kalauz stb. segített, aminek a valdensesk 370 főre apadt serege állott ellent. Az első francia támadás május 2-án azonban kudarcot vallott, mert a támadók egy részének elázott a puskapora a havazásban és a heves viharban, így a hegyhát felől végül nem támadtak. A többi katona is sikertelenül kezdte az ostromot. Az erődítés elé állított fákat arrébb kellett tolni, de a gyökereiket rögzítették kövekkel az ostromlottak, így nem tudtak a fákkal semmit kezdeni. Gyakorlatilag mészárszékre mentek, mert a valdensesk pompás sortűzzel és közáporral fogadták a támadókat, majd vakmerően kirohantak. Több mint 200 katona esett el és 20 tiszt még emellett.²⁹ Parat alezredest, a támadók vezérét pedig elfogták és katonához méltón bántak vele, még sebészt is hozathatott. A kínos kudarc után Catinat átadta a parancsnokságot Feuquiéres márkinak, majd egy hét után ismét nekikezdték az ostromnak. Most már nem bízták a véletlenre: hoztak ostromgépeket, ágyúkat, mozsarakat és módszeresen körbekerítették a valdensesket. Úgy jutottak előrébb, hogy mindent szétlőttek. Május 14-ére majdnem az összes állásukat földadták és Parat-t is agyonlőtték, aki ezt mondta: „megbocsájtom önöknek a halálomat.”³⁰

A valdensesk most már valóban csak Istenben bíztak, aki sűrű ködöt bocsájtott a hegyre. Így éjszaka valamennyi valdens egy szakadékon keresztül el tudott osonni, az utolsó pedig eltorlaszolták az utakat. A végső támadás során a franciák csak néhány sebesültet találtak az állásokban. Érthető volt Feuquiéres haragja: „Legalább egy hipogriffnek kellett elvinnie őket, mert másképp be nem láthatom, hogyan menekülhettek meg...”³¹ A következő két nap a valdensesk el tudtak menni Rodoretto-ba, majd Pramollóba, ahol megsemmisítették a helyőrséget és felgyújtották a falut. Ekkor a foglyul ejtett parancsnoktól megtudták, hogy a

²⁸ Arnaud 1933, 132.

²⁹ Arnaud négyszáz esetről beszél, de a francia katonai jelentések 200 katonáról és 20 tisztről szólnak, ami úgyszintén hatalmas veszteség.

³⁰ Arnaud 1933, 144.

³¹ Hugon 1989, 193.

herceg fel kívánja mondani a szövetségét a franciákkal³² és ki szeretne békülni velük. Hamarosan fogolycsere történt és a piemontiakkal közösen küzdöttek a franciák ellen, hogy kivessék őket a hercegség területéről. Június 4-én hivatalosan is megtörtént a hadüzenet a franciáknak és Viktor Amadé parancsba adta, hogy a valdensesk szállják meg a Perosa-völgyet. A foglyok közben kiszabadultak és erősítették a valdenseket lelkileg is, hiszen a herceg megengedte nekik, hogy még Torinóban is ígét hirdessenek. A következő napokban átcsaptak a francia oldalon levő Queyras-völgybe és bevették Torre Pellicét.³³

Az egyik sikeres rajtaütés alkalmával elfogtak egy futárt, akinek értékes iratait személyesen Arnaud vitte a herceghez. Viktor Amadé a következőket mondta a kiszabadult foglyokhoz: „Egy Istenetek és egy fejedelmetek van, akiknek szolgálatotok kell; szolgáljátok hűséggel mindegyiket. Eddig ellenségek voltunk, ezután jó barátoknak kell lennünk. Mások voltak bajaitok okozói, de ha – amint ez kötelességetek is – kockára teszitek az életeteket énérétem, én is kockáztatom az enyémet tiérettetek. Amíg egy darab kenyerem lesz, nektek is fog jutni belőle.”³⁴

Emberfeletti küzdelmük a valdenseknek véget ért. Lehetetlen erről a katonai sikeréről objektíven beszélni, hiszen emberileg semmi nem indokolta volna, hogy 250 km mélyen benyomuljon ezer ember egy államba és egy hét alatt megtegye azt a távot ellenséges környezetben. A salbertrand-i diadal párját ritkító és az összecsapásokban sem maradtak alul a valdensesk, akik képzett katonák ellen küzdöttek, pedig nem tanultak hadakozást. A téli aratás, zsákmányszerző portyák sikeressége, a franciák rohamainak hátrítása, majd Balziglia köde alatt való elmenekülés vajon nem Isten műve? Az utolsó pillanatokban jött béke, majd a fényes győzelem a Napkirály seregei fölött bizony nem a véletlen műve. Érezték a valdensesk Isten gondviselését nap, mint nap, és reggeli és esti közös imádságaik meghallgatásra találtak nála.

Úgy érzem, hogy református egyházunk életében rendkívüli fontossággal bír, hogy tiszta képünk legyen hitvalló eleinkről, mert példájuk erősíthet minket hitünkben és küldetésstudatunkban. Noha az előadásom főszereplői nem magyar reformátusok, mégis közel kerülhetnek a hallgatósághoz ezek a hitükért és pátriájukért az utolsó csepp vérükig ragaszkodó, egyszerű emberek; hiszen nem csak párhuzamot vonhatunk, de talán egyenlőségi jelet is tehetünk az ekkor úgyszintén sokat szenvedő, bujdosó magyarokkal, akik a hitükhöz és szabadságukhoz való hűségben nem maradtak el a valdensesk mögött. Vajon a mai értékválságban szenvedő társadalmunkban, hittestvéreink példáján felbuzdulva,

³² Az Augsburgi Liga ebben az időben úgy tűnt, hogy fölé nő a franciáknak.

³³ Arnaud 1933, 154-162.

³⁴ Comba 1935, 227.

tudunk-e felmutatni ilyen értéket és az ehhez való ragaszkodást, melyre majd utódaink is fel tudnak nézni és magukénak fogják vallani? Legyen követendő a valdensesk szilárd hite!

